

SUMMARY

M. P. Prepotenska. Integral Man as Property of Megapolisa.

The article exposes integral nature of city and man through such displays of integral'nosti, as ekzistirovanie and transcendentirovanie, understanding of the world of financial objects, dramas of city, systems of MASS-MEDIA, semiotics system, communicative space, crowd, virtual network. The metaphor of «man-orchestra» and idea of «Mise en abyme» (principle of nest-doll) is grounded for the generalized denotation of integral intercommunication of man and city.

Key words: *integral'nost', megapolis, man of megapolisa, integral-lines, mise en abym, man-orchestra*

УДК 17.026.4:316.3

О. М. Кожем'якіна
Черкаський державний
технологічний університет

ДОВІРА ДО МАЙБУТНЬОГО ЛЮДИНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено спробу концептуального осмислення феномена довіри як довіри до світу в контексті оптимістичного налаштування людини на сприйняття майбутнього, враховуючи динаміку процесів глобалізації та інформатизації. Звертається увага на екзистенціальні конотації довіри як очікування захищеності та безпеки. Наголошується на необхідності впровадження «етики відповідальності» як відповідальності за майбутнє.

Ключові слова: *довіра, глобалізація, криза, ризик, довіра до майбутнього, відповідальність.*

Визначальними ознаками сучасної доби стають все відчутніші та всеохопніші процеси глобалізації та інформатизації, що, ускладнене загостренням глобальних проблем та засиллям численних протистоянь та криз, спричинює суттєві зміни в архітектоніці сучасності. Глобалізація, згідно з Е. Гіденсом, на глибинному рівні реструктуризує способи нашого існування в світі – від повсякденного життя (сім'ї, шлюбу, роботи тощо) до подій світового масштабу (глобальні ринки, міжнародна політика, технологічні досягнення, соціокультурні зрушення), в цілому сприяючи появі напруження та стресів, що руйнує традиційні способи життя та культури значної частини регіонів світу [4, 8–9].

Численні дослідники (О. Тоффлер, Д. Белл, У. Бек, З. Бауман, Е. Гідденс, С. Хантінгтон та ін.) описують ситуацію сучасності як епоху кардинальних трансформацій усіх сфер життя: «ця нова цивілізація несе з собою нові сімейні відносини; інші способи працювати, кохати та жити; нову економіку; нові політичні конфлікти, і зверх того – змінену свідомість» [9, 31]. Сучасна людина живе в середовищі тотальних та стрімких змін, що, зрозуміло,

відбивається і на її ставленні до майбутнього, яке все частіше описується в термінах невизначеності, непрозорості, непередбачуваності, демонструючи, згідно з О. Тоффлером, «параліч уяви та волі». Інтенсифікація та масштаби змін, «мозаїчність» сучасного світу, численні загрози та нечувані раніше ризики цілком природньо призводять до значного зниження рівня довіри в різноманітних сферах, зокрема, спричинюючи кризу довіри до майбутнього.

В цих умовах зростає роль довіри і як нагальної суспільної та глобальної проблеми, і як ціннісного «барометра», і як динамічного атрибута сучасності в якості діалогової основи соціальної взаємодії, що пронизує всі сфери людського буття та відкриває такі його виміри, як співіснування, співзалежність, співдіяльність, співвідповідальність. Глобалізація недовіри, що визначає ХХ і початок ХХІ століття, спричинює численні протистояння на міжнародному рівні, що сприяє наданню проблемі довіри та недовіри статусу глобальної.

Проблематизація довіри як невід'ємного явища розвитку сучасного динамічного світу відбувається в середині ХХ століття, зростаюче ускладнення та динамічність сучасного соціуму спричинює появу цілої низки праць з питань довіри в соціологічному, політичному, філософському, економічному ракурсах тощо. Цікавим є факт, що найпомітнішими серед наукових розвідок з проблематики довіри постають праці тих авторів, які звертались до аналізу глобалізаційних тенденцій сучасного світу (Ф. Фукуяма [10], Е. Гідденс [12], Н. Луман [13], П. Штомпка [14], А. Селігмен [7] та ін.), що свідчить про актуалізацію довіри як однієї з ключових проблем сучасності. Але, незважаючи на наявність значного кола праць з проблематики довіри, все ж залишається недостатнім висвітлення темпоральних аспектів феномена онтологічної довіри, що і обумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Метою даної праці є аналіз феномену довіри в аспекті темпоральності як специфічного очікування та орієнтації на майбутнє в умовах глобалізованого світу. Об'єктом дослідження є динамічна світова спільнота епохи глобалізації та інформатизації, в якості предмета дослідження постає явище кризи онтологічної довіри як закономірної реакції на стрімке ускладнення сучасного світу. Метою дослідження зумовлені і його завдання: окреслення концептуальних засад довіри як онтологічної довіри до майбутнього; визначення специфічних властивостей та окреслення природи даного феномену; виявлення підстав проблематизації довіри до майбутнього саме на сучасному етапі.

Феномен довіри виявляється суперечливим та неоднозначним, відображаючи особливий вектор людських стосунків з іншими людьми, з собою та, в найзагальнішому розумінні, зі світом, тим самим забезпечуючи розширення меж власної екзистенції. В контексті даного дослідження довіра розглядається як онтологічна довіра до світу в аспекті генералізованого оптимістичного очікування та орієнтації на майбутнє, яке уявляється надійним, безпечним та відносно прогнозованим. Довіра яскраво ілюструє

людино-спів-мірне існування в соціальному часі, відображаючи реалізацію процесів взаємозалежності, відповідальності, визнання, діалогічності, взаємності, принципової відкритості. Причому варто враховувати як внутрішню темпоральну детермінацію довіри (визначену особистісними властивостями), так і зовнішню темпоральну детермінацію (як суспільні умови, що сприяють активному продукуванню відносин довіри).

Сам концепт довіри постає надзвичайно складним та багатоаспектним, що виявляється в різноманітних трактуваннях щодо виявлення сутності, функціонального навантаження та специфічної природи довіри. Серед безлічі визначень довіри можемо виокремити деякі суттєві акценти, які в сукупності й визначають особливість даного феномена та його відмінність. Довіра зазвичай трактується як: специфічні *очікування* (компетентності, намірів, безпеки); *оцінка* смислів майбутніх подій як значущих; *визнання* суб'єктів довіри як порядних (чесних, відповідальних, щирих тощо); *покладання* на волю Іншого (персоніфікованого та деперсоніфікованого), що визначає *залежність* від можливих майбутніх дій та подій при неможливості чи недостатності контролю; *оптимістичне ставлення* до майбутнього; *визнання* гідності та особистісної цінності; *передбачення* можливих майбутніх дій інших (іншими словами, ставка на майбутнє); прийняття *ризиків*. Зазначені специфічні ознаки довіри свідчать про незмінну орієнтацію довіри в майбутнє, що визначає довіру як проєктивну детермінанту світовідношення.

Проблема довіри до майбутнього може розглядатись в різноманітних аспектах: філософському (релігійному, онтологічному, екзистенційному, антропологічному, аксіологічному, етичному), а також – екологічному, економічному, політичному тощо. Одним з найактуальніших є етичний аспект довіри до майбутнього, оскільки він являє собою активний пошук дієвих засад відповіді на виклики сучасності, звертаючи увагу на проблеми відповідальності, солідарності, узгодженості, а також їх ціннісно-нормативного підґрунтя, що зазнає значних трансформацій. Так, Г. Йонас наголошує на необхідності розробки етики відповідальності, спрямованої в майбутнє, трактуючи відповідальність взагалі як «моральне доповнення до онтологічної конституції нашого буття в часі» [5, 165], що постає як «визнана обов'язком турбота про інше буття, яке внаслідок загрози своїй уразливості вимагає «опікування»» [5, 339]. Причому нова, сучасна етика відповідальності як етика майбутнього суттєво відрізняється від колишніх її форм. Однією з вагомих відмінностей є специфіка обов'язку щодо майбутнього, до якого, згідно з Г. Йонасом, неможливо застосування традиційних ідей прав та обов'язків, заснованих на принципі взаємності, оскільки цей обов'язок має справу з тим, що ще не існує, але має право на існування [5, 67]. Проблема довіри до майбутнього, таким чином, породжує проблему відповідального існування в часі, ілюструючи процес оптимального аргументованого вибору серед існуючих альтернатив, враховуючи загрози сучасної технологічної цивілізації.

Майбутнє в даному контексті постає як варіативне поле можливих очікуваних реалізацій, які залежать від рівня відповідності особистісним ціннісно-нормативним критеріям (порядності, чесності, відповідальності та ін.), а також загально-онтологічним критеріям відносної надійності та безпечності. В теоретичному осмисленні процесу конструювання майбутнього виникає досить цікаве питання співвідношення незмінної напередвизначеності та можливості управління майбутнім, тобто міри співвідношення проекту, прогнозу та долі. За висловом С. Б. Кримського, майбутнє постає не стільки як доля, «скільки як шлях здійснення людських очікувань. Не майбутнє приходить до людини як доля, а людина приходить до майбутнього як здійснення своїх цілей, ідеалів, проектів» [6, 135]. Але сучасний стан розвитку людства свідчить про суттєві проблеми щодо конструювання майбутнього, що визначається збільшенням числа ризиків та загостренням глобальних проблем.

Посилення занепокоєності та кризовості довіри до майбутнього зумовлене потужною динамікою тих змін, які ще тільки проглядають крізь уже існуючі новації, ці зімни, згідно з Е. Гіденсом, набирають ваги і вибудовують раніше не існуюче «глобальне космополітичне суспільство», обриси якого проглядають ще дуже тьмяно, з'являючись анархічно та безладно [4, 19]. Відчуття тривожності відносно майбутнього описується Е. Гіденсом в термінах відсутності усталеності та безпечності, зростаючій безпорадності (відчуття знаходження «в лещатах сил, над якими ми не маємо влади»), безсилля щодо контролю над цими змінами. У той же час учений дає досить впевнену відповідь на питання щодо можливості підпорядкування нашій волі глобалізаційних процесів та їх неоднозначних впливів, звертаючи увагу на нагальну необхідність реконструювання існуючих інституцій або створення нових, сприяючи розповсюдженню сприйняття глобалізації не як чогось випадкового, а як «способу нашого сьогоденного життя» [4, 19].

Наявність вибору як невід'ємної ознаки довіри в контексті онтологічної довіри до майбутнього набуває нових, нечуваних раніше масштабів, смислів та цілей, оскільки вибір, пов'язаний з розрахунком перспектив, в сучасному технізованому світі постає як вибір, згідно з Г. Йонасем, «між екстремами віддалених і великою мірою невідомих наслідків» [5, 43]. Криза довіри, таким чином, спричинюється відчутними та несподіваними змінами у структурі відносин людини з навколишнім середовищем, що актуалізує знаходження нових підстав злагодженого існування людини в світі, враховуючи контексти глобалізації та інформатизації, а також їх досить неоднозначні наслідки.

Глобалізація постає як досить суперечливе явище, що надає небачені раніше можливості, але несе також і нечувані раніше проблеми та небезпеки. Негативні наслідки глобалізації, таким чином, результуються у втраті ідентичності, тотальній дезорієнтації, страху, настороженості, що виникає внаслідок непередбачуваності майбутнього, що в цілому і визначає недовіру до майбутнього, постаючи своєрідною ілюстрацією болючості та

неминучості пошуків відповіді на питання про сенс життя та сценарії подальшого розвитку людства. Суттєві аргументи на користь неоднозначності глобалізаційних процесів наводить З. Бауман, відстоюючи позицію взаємозалежності процесів глобалізації та глокалізації, коли відбуваються одночасно як процеси роз'єднання простру, так і його закріплення, сприяючи різкій поляризації життя. Простір звільнюється від фізичних обмежень тіла самої людини, сама організація простору стає невпорядкованою, вписаною в «єдину темпоральність моментального поширення» [1, 18], що супроводжується тісно пов'язаними між собою процесами збільшення швидкості пересувань та соціальної згуртованості, яка все більше набуває ознак соціальної гнучкості; змінюються традиційні образи довіри, солідарності, дружби, набуваючи нових, досить часто «мутаційних», форм у сучасному кібернетичному просторі.

Як відзначає один з відомих дослідників процесу глобалізації, автор теорії суспільства ризику У. Бек, разом з глобалізацією відбувається руйнація ключових принципів, котрі до цього часу організовували життя суспільств і держав як територіально обмежених одне від одного утворень, у той же час з'являються нові силові та конкурентні відносини, конфлікти та перехреснення між національно-державними єдностями та транснаціональними акторами, новими ідентичностями та соціальними просторами [2]. В цілому підтримуючи ідеї нелінійності розвитку сучасного світу, вчений наголошує на появі ризиків нового типу, що мають принципово іншу природу, яка визначається відсутністю жорсткої прив'язки до конкретного місця і часу, спричинюючи ескалацію негативних наслідків, ефекти посилення майнового розшарування, появу відчуття невпевненості в майбутньому та надлишок небезпек [3, 40–41]. Вагомим результатом впровадження теорії суспільства ризику У. Бека є не лише аналіз сучасності з позицій загроз та природи нових ризиків, а й актуалізація формування нової специфічної рефлексивності, що передбачає розповсюдження знань про ризику, про їх наслідки та можливість управління ризиками шляхом їх попередження та мінімізації в контексті «творення» нової соціальної реальності, свідомого вибору соціального контексту взаємодій. До проблеми розрахунку ризиків як в кінцевому рахунку визнання ризику та виявлення його специфічних наслідків дотична концепція «етики відповідальності», яка також зосереджена навколо питань формування обов'язку попередження, чи то перешкоджання, або ж сприяння, прискорення існуючих тенденцій, фактично виявляючи обережний та обґрунтований спосіб подолання небезпек та загроз технізованого світу.

Глобалізація, таким чином, створює нові, доволі суперечливі контексти існування та співіснування в умовах появи принципово інших (за природою та масштабом) ризиків, зростаючих криз (політичних, економічних, соціокультурних, екзистенційних тощо), просторово-часових змін, збільшення темпів та інтенсивності різноманітних взаємодій, що в цілому спричинює стан нестабільності та невизначеності сучасної соціальної

реальності, що їй зумовлює кризу онтологічної довіри, що супроводжується посиленням відчуття тривоги, страху, зневіри, в цілому визначаючи сприйняття майбутнього як непрогнозованого та загрозливого.

Занепокоєння майбутнім властиве людству з давніх давен, але з появою глобальних проблем, їх стрімким загостренням, враховуючи ситуацію масштабності та динамічності змін в сучасному світі проблема майбутнього набуває ознак непрозорості, непередбачуваності, іноді навіть трактуючись як проблема майбутнього без людини, або, можливо, людини не в тому, звичному нам, сенсі – постлюдини, транслюдини, кіборга, клона, фантома та ін., ключові аспекти якої втілюються в концепціях постгуманізму. В сучасній науковій спільноті все частіше починають з'являтися прогностичні теорії на кшталт «кінця історії» в розумінні «кінця світу», що спричинене загальним станом системної нестабільності, відчуттям катастрофічності наслідків загострення екологічної кризи, впливом технізованого середовища. Особливо цікавими в контексті зазначених проблем є праці Ф. Фукуями («Кінець історії», «Наше постлюдське майбутнє»), У. Бека («Суспільство ризику»), О. Тоффлера («Футурошок», «Третя хвиля») та ін.

Відчуття тривожності як песимістичне передчуття майбутнього стає звичною реальністю, «нормою» сучасного життя, одним з ключових компонентів сучасного світогляду, зазнаючи ще більших ускладнень через різноманітні кризи, системні загострення, неочікувані нові загрози. Згідно з Ф. Фукуямою, майбутнє людства стає значною проблемою саме через те, що воно перестає бути передбачуваним. Політичні (ліберально-демократичні), індустріальні, інформаційні чи будь-які інші засоби вирішення процесу ескалації загроз та глобальних проблем виявляються недовірними. Людська діяльність, за Ф. Фукуямою, не припиняється, а зазнає значних трансформацій (переважно в напрямку соціокультурних змін, лібералізації економічної та політичної сфер), прогнозованість майбутнього значно ускладнюється, але фіксується суттєва його (майбутнього) залежність від наших дій, рішень, досягнень. Питання про майбутнє вченим ставиться як питання про «людське» чи «постлюдське», що в цілому описується в термінах небезпек, невтішних для сучасної людини [11].

Причому відчуття зростаючої недовіри до майбутнього не може бути нескінченним. Згідно з О. Тоффлером, зміни, які може витримати людина, мають певний ліміт, досягаючи якого людина відчуває футурошок, що визначається як «стресова ситуація, одночасно фізична і психологічна, яка виникає внаслідок перевантаженості людського організму, його фізичної адаптивної системи і тих механізмів, які відповідальні за прийняття рішень. Інакше кажучи, футурошок є реакцією людського організму на перестимуляцію» [8, 263]. Отже, занадто стимульована людина зазнає настільки значних впливів з боку навколишнього світу, що втрачає здатність адекватної реакції на ситуацію, призводячи до антиадаптивної поведінки та знаходячи вияв у різноманітних «рятувальних» стратегіях, серед яких О. Тоффлер виокремлює відкрите заперечення; спеціалізм; повернення до

старих, але вже недієвих, адаптаційних прийомів; спрощення власного існування тощо [8, 291–295]. Але, зазначає вчений, такий спосіб уникнення складностей призводить до формування викривлених образів сучасності та поглиблення адаптаційних складностей. Отже, у «жертви футурошоку» спостерігаються всі ознаки кризи онтологічної довіри: зростаюча невпевненість у майбутньому, відчуття безпорадності, розгубленості, а збудження, вічна втома та страх провокують появу недовіри до себе, що в цілому може призвести до тотальної десоціалізації. Але реакцією на футурошок може бути також і вироблення нових дієвих стратегій життя як «стратегій виживання», які базуються на визнанні необхідності змін (а також їх всебічне вивчення, за необхідності подолання, уповільнення, або ж розвитку), формуванні нових принципів планування та регулювання життя, створенні нових дієвих інституцій, здатних контролювати рівень хаотичності, динаміку змін та появи новацій, а також розраховувати ризики. Саме в поєднанні особистісних, соціальних та технологічних стратегій такого типу і можливе «подолання» футурошоку, коли кризова ситуація слугує вдосконаленню як людини, так і суспільства в цілому, сприяючи гармонізації людини та світу.

Отже, нова реальність глобалізованого світу дає всі підстави для поглиблення кризи довіри до майбутнього, яке зазнає нових конфігурацій, але все ж людина XXI століття напружено шукає підстави стабільності, безпечності та надійності власного існування в тривалій перспективі, що знаходить свої реалізації в концепціях «попередження небезпек», «управління ризиками», «етики відповідальності», «етики благоговіння перед життям», «етики самообмеження» та ін. Буття-довіри-в-часі постає як взаємопросвічування очікуваного майбутнього крізь минуле та теперішнє, в довірі потенційно міститься майбутнє, яке породжується нашими очікуваннями. В сучасних умовах довіра до майбутнього має розумітись не як пасивне очікування, а як активна довіра, як мужність до відповідальності за майбутнє, як розрахунок перспектив та вибудова гідних людини та відповідних потребам часу підстав існування. Відповідальність за майбутнє постає як збільшення «радіусу відповідальності», що може жахати, але все ж дає наснагу до змін у напрямку морального прогресу. Сама людина має змінитись, усвідомлюючи необхідність формування нових принципів життя, в довірі до майбутнього ключовим постає саме майбутнє, уможливлене принципово новими орієнтаціями на нього ж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Зигмунт Бауман; [пер. з англ. І. Андрющенка]. – К. : Вид дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек; [пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой]. – М. : Прогресс–традиция, 2000. – 383 с.

3. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию/ У. Бек; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Ентоні Гіденс; [пер. з англ. Н. Поліщук]. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.

5. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Ганс Йонас; [пер. з нім. А. Єрмоленко, В. Єрмоленко]. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.

6. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / Сергій Борисович Кримський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

7. Селигмен А. Проблема доверия / Адам Селигмен; [пер. с англ. И. Мюрберг, Л. Соболевой]. – М. : Идея-Пресс, 2001. – 256 с.

8. Тоффлер А. Футурошок / Алвин Тоффлер; [пер. с англ. К. Бурмистрова и др.] – СПб. : Лань, 1997. – 464 с.

9. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер; [пер. с англ. С. Баранова и др.]. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.

10. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Фукуяма Френсис; [пер. с англ. Д. Павловой и др.]– М. : АСТ: Ермак, 2004. – 730 с.

11. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Френсис Фукуяма; [пер. с англ. М. Левина]. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ОАО «Люкс», 2004. – 349 с.

12. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity Press, 1990. – 412 p.

13. Luhmann N. Trust and Power. – Chichester: Wiley, 1979. – 208 p.

14. Sztompka P. Trust: a sociological theory. – Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.

РЕЗЮМЕ

О. Н. Кожемякина. Доверие будущему человека XXI века.

В статье осуществлена попытка концептуального анализа осмысления феномена доверия как доверия миру в контексте оптимистического настроения человека на восприятие будущего, учитывая динамику процессов глобализации и информатизации. Обращается внимание на экзистенциальные коннотации доверия как ожидания защищенности и безопасности. Говорится о необходимости внедрения «этики ответственности» как ответственности за будущее.

Ключевые слова: доверие, глобализация, кризис, риск, доверие будущему, ответственность.

SUMMARY

O. N. Kozhemyakina. Trust to the Future of Human XXI century.

The article attempts to conceptual understanding of the phenomenon of trust as confidence in world in the context of optimistic personal mood for perception of

the future, considering the dynamics of globalization and informalization. The notice is taken of existential connotations of trust as expectation of security and safety. Stressed the need for "ethical responsibility" as a responsibility for the future.

Key words: *trust, globalization, crisis, risk, confidence in the future, responsibility.*